

ANNA SMYWIŃSKA-POHL

UNIwersytet Jagielloński

Od Zuzanny Bier-Korngold do Suzanne Pacaud, czyli inteligenckie losy polskiej Żydówki

Badanie historii, zwłaszcza tej mniej oficjalnej, wiąże się, poza przyjemnością wypływania na nieznaną naukową wodę, z problemami związanymi z dostępnością źródeł, ich niszczeniem i niekiedy wiarygodnością. Biografie pierwszych studentek z lat 1897–1939 wydają mi się szczególnie interesujące z kilku powodów. Po pierwsze, to okres znaczących zmian, zarówno na polu politycznym (odzyskanie przez Polskę niepodległości), jak i – jeśli nie przede wszystkim – ze względu na emancypujące się jednostki oraz związanym z emancypacją wzrostem mobilności (porzucanie wsi, przeprowadzki do miast) i zachwytem *na*ł połączonym z lękiem przed postępowaniem. To także czas dopuszczenia kobiet do studiowania na uniwersytetach, co było prawdopodobnie największą i najbardziej znaczącą zmianą w obrębie jednostkowego wyzwolenia. Po drugie, to okres dynamicznego rozwoju nauki i wyodrębniających się dyscyplin, takich jak chociażby psychologia. Postęp ten nie odbywał się jednak w próżni i niejednokrotnie spotykał się ze społecznym sprzeciwem. Niekiedy nadawanie praw jednemu odczuwano jako odbieranie ich tym, którzy do tej pory mieli je na wyłączność. Debaty dotyczące wejścia kobiet na uniwersytety pokazują, jakie obawy budziły ich studia – oskarżano je o odbieranie miejsc pracy, pogorszenie sytuacji mężczyzn na rynku pracy poprzez obniżenie wynagrodzeń oraz rozbijanie i degenerację rodzin. Dostęp do edukacji wyższej tylko dla mężczyzn uzasadniano także biologicznymi ograniczeniami kobiet. Dzisiaj, kiedy uniwersytety, przynajmniej na poziomie etapu studiów licencjackich i magisterskich, są znacząco sfeminizowane, debaty z przełomu XIX i XX

wieku wydają się jak z zamierzchłej przeszłości. Warto sobie jednak uświadomić, jak młoda jest to historia.

Wśród 25 kobiet, które w latach 1897–1939 otrzymały na Uniwersytecie Jagiellońskim tytuł doktora z zakresu filozofii ścisłej, aż 12 było Żydówkami. Żydówki i Żydzi szczególnie interesowali się filozofią, a w omawianym okresie ponad 30% doktorów filozofii z zakresu filozofii ścisłej było wyznania mojżeszowego. W istocie proporcje byłyby większe, ale ze względu na antysemityzm ich liczba systematycznie malała. Jak pisze Julian Dybiec,

Młodzież wyznania rzymskokatolickiego w różnych okresach stanowiła od 60 do 80%. Na drugim miejscu znajdowała się młodzież wyznania mojżeszowego. W roku akademickim 1923/1924 osiągnęła ona najwyższy poziom procentowy 31,9% całości i odtąd następował spadek. Było to wynikiem stosowania polityki ograniczonego przyjmowania tej grupy młodzieży na studia lekarskie, na których stosowano limit 10% dla kobiet i 12% dla Żydów (Stopka, Banach, Dybiec, 2000: 173–174).

Chociaż oficjalnie *numerus clausus* dotyczył studiów lekarskich, antysemicka atmosfera panowała na całym uniwersytecie, a jej źródłem byli zarówno pracownicy naukowcy, jak i studenci. Żądanie ograniczenia liczby Żydów niemal zbiegło się z odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Już w 1922 roku odbywały się manifestacje studenckie żądające wprowadzenia ograniczeń w przyjmowaniu na studia studentów żydowskich – jedna z takich manifestacji miała miejsce 24 października 1922 roku w Sali Sokoła i brało w niej udział około 3 tys. studentów¹. W 1926 roku Bratnia Pomoc Studentów UJ zaprzestała udzielać pomocy materialnej studentom pochodzenia żydowskiego; publicznie nawoływano do tworzenia getta ławkowego, a także zupełnego wykluczenia Żydów ze społeczności akademickiej. W artykule *Walczymy o numerus nullus dla Żydów*, opublikowanym w „Samodzielności” – dwutygodniku wydawanym przez Chrześcijański Front Gospodarczy w Krakowie, napisano: „dążąc zorganizowanie do zawładnięcia Polską, Żydzi masowo uczęszczają na nasze uniwersytety, aby móc w przyszłości zająć kierownicze stanowiska w życiu naszego państwa” (Le-pa, 1936: 1). Uniwersyteckie towarzystwa samopomocowe były zdominowane przez zwolenników ONR oraz Młodzież Wszechpolską. W latach trzydziestych Bratniak nawoływał także do ostracyzmu wobec osób, które przyjaźniły się z Żydami bądź współpracowały z nimi (Hübner, 2008)

Oficjalnie na Wydziale Filozoficznym UJ wprowadzono *numerus clausus* w 1937 roku. Ostatnią kobietą, która do 1939 roku otrzymała tytuł doktora z filozofii ścisłej, była Melania Buxbaum² i było to 2 stycznia 1933 roku,

¹ Zob. Zbiory Archiwum Narodowego w Krakowie, Sprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego 1922 – więc w sprawie *numerus clausus* dla studentów Żydów, sygn. StGKr 54 L.1682/pr/22.

² Melania Buxbaumówna (1905–?) – pochodząca z Przemyśla filozofka i germanistka, uczennica Kazimierza Twardowskiego, nie są znane jej losy od lat 30.

ostatnim żydowskim doktorem filozofii był Zygmunt Spira³ w 1937, ale był to pojedynczy *casus* – poprzednia promocja miała bowiem miejsce również w 1933 roku. Warto wspomnieć, że od studentów wymagano odbycia służby wobec narodu podczas I wojny światowej, można więc przyjąć, że świeżo po odzyskaniu niepodległości przez Polskę niemal wszyscy przyjęci na uniwersytet Żydzi byli kombatantami wojennymi, więc bezzasadne było posądzanie ich o antypolskość. Paradoksalnie pojawiają się głosy, że dyskryminacja na uczelni przyczyniła się do ocalenia znacznej części mniejszości żydowskiej. Edukacja odgrywała szczególną rolę w społeczeństwie żydowskim i Żydzi, nie mogąc kształcić się na polskich uniwersytetach, wyjeżdżali za granicę (Muszczyński: 2014). Jedną z osób, która nie mogąc kontynuować pracy naukowej na UJ była właśnie Zuzanna Bier-Korngold.

Zuzanna Bier-Korngold urodziła się w Krakowie w 8 października 1902 roku jako córka Izaaka Biera, nadrewidenta kolejowego, oraz Sary z Tokorów⁴. Izaak Bier wkrótce zmarł, a Zuzanna wraz z siostrą były wychowywane tylko przez matkę, która była wobec nich bardzo wymagająca. Jak wspominała Zuzanna Bier-Korngold, domowa dyscyplina, szkoła i harcerstwo przygotowały ją do trudnej i żmudnej pracy. Uczyła się w I prywatnym gimnazjum żeńskim z prawami publicznymi w Krakowie (gimnazjum im. Królowej Jadwigi)⁵, z jednoroczną przerwą w czasie I wojny światowej, gdy wyjechała do Wiednia i zaliczyła egzaminy przed komisją egzaminacyjną dla uczennic galicyjskich szkół średnich w Wiedniu. W 1920 roku Zuzanna Bier zdała maturę i zapisała się na Wydział Filozoficzny UJ, gdzie wybierała zajęcia przede wszystkim z zakresu filozofii ścisłej. W międzyczasie, w 1921 roku, wyszła za mąż za Syriusza Korngolda⁶, studenta Studium Rolniczego UJ, artystę tworzącego w duchu kubizmu i estetyka. Być może to pod jego wpływem zdecydowała się napisać pracę doktorską z dziedziny estetyki, którą obroniła w 1927 roku. Jej tytuł brzmiał: *Estetyka formalistyczna Roberta Zimmermanna*⁷. Praca została napisana pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego⁸. Jego zdaniem Bier-Korngold „uczyniła z suchego szkieletu formalistycznych abstrakcji podłoże do wcale zajmujących i pobudzających rozważań”, i trafnie spostrzegła, że formalistyczna estetyka jest

³ Zygmunt Spira (1911–1942?) – filozof zajmujący się kwestiami przyrodniczymi, zginął w krakowskim getcie.

⁴ Księgi metrykalne za rok 1902, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. StGKr1187.

⁵ Gimnazjum im. Królowej Jadwigi – pierwsze żeńskie gimnazjum w Krakowie, funkcjonujące w latach 1906–1948, mieściło się w Pałacu Spiskim na Rynku Głównym w Krakowie.

⁶ Syriusz Korngold (1899–?) – filozof, estetyk i artysta, w latach 30. Początkowo wyemigrował do Francji wraz z Zuzanną, później prawdopodobnie dołączył do swojej siostry, Augustyny Korngold, która wyjechała do Włoch. Nie są znane jego losy od końca lat 30. XX w.

⁷ Robert Zimmermann (1824–1898) – austriacki filozof, uczeń Franza Bolzano, znawca myśli Leibniza.

⁸ Witold Rubczyński (1864–1938) – historyk filozofii, prawnik, zajmował się historią filozofii polskiej.

biegunowym odbiciem od wczuwania się i przeżywania sztuki, ale także natury, i wokół tej tezy zbudowała swoją pracę. Dysertacja świadczyła o dużym przygotowaniu Bier-Korngold i jej szerokiej znajomości zagadnienia. Niestety, rozprawa się nie zachowała. Drugim recenzentem był Władysław Heinrich⁹, który w lakonicznej recenzji przychylił się do opinii Rubczyńskiego. Osoba recenzenta z pozoru dość przypadkowa przy wybranym przez Bier-Korngold zagadnieniu, znacząco wpłynęła na jej dalsze losy naukowe.

W czasach dwudziestolecia międzywojennego Uniwersytet Jagielloński należał do rozpoznawalnych w świecie uczelni, nie uchodził jednak za prestiżowy. Opinią najwybitniejszej uczelni w Polsce cieszył się Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, na którym zrodziła się szkoła lwowsko-warszawska¹⁰ i lwowska szkoła matematyczna¹¹, a wykładali między innymi Kazimierz Twardowski¹², Kazimierz Ajdukiewicz¹³ czy Tadeusz Lehr-Spławiński¹⁴. Perłą Uniwersytetu Jagiellońskiego była założona przez Władysława Heinricha pracownia psychologii doświadczalnej, która działała od 1903 roku i która była pierwszym i najbardziej nowoczesnym laboratorium tego typu w Europie Środkowo-Wschodniej. Heinrich prowadził badania głównie na temat pamięci i percepcji, dużo publikował, również za granicą, między innymi we Francji, wydając dwa tomy *Travaux du Laboratoire de psychologie experimentale de l'Université de Cracovie*¹⁵; swoje prace opublikowały tam między innymi Cecylia Bańkowska-Ostachiewicz-Trzcińska¹⁶,

⁹ Władysław Heinrich (1869–1957) – polski filozof, psycholog i pedagog, kierownik laboratorium psychologii eksperymentalnej na Uniwersytecie Jagiellońskim, Studium Pedagogicznego oraz Katedry Filozofii.

¹⁰ Szkoła filozoficzna zapoczątkowana przez Kazimierza Twardowskiego pod koniec XIX wieku we Lwowie, charakteryzująca się myśleniem racjonalnym i sympatią do filozofii analitycznej.

¹¹ Lwowska szkoła matematyczna – szkoła naukowa działająca przede wszystkim w okresie międzywojennym, specjalizująca się w analizie funkcjonalnej, jej przedstawiciele często spotykali się w restauracji „Szkocka” we Lwowie, gdzie zadawali sobie wzajemnie zagadki-problematy, a nagrodami za ich rozwiązanie były dania z karty.

¹² Kazimierz Twardowski (1866–1938) – filozof, założyciel szkoły lwowsko-warszawskiej, psycholog – prowadził pracownię psychologii eksperymentalnej we Lwowie, założyciel „Ruchu Filozoficznego”.

¹³ Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963) – filozof, logik, rektor Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹⁴ Tadeusz Lehr-Spławiński (1891–1965) – językoznawca, slawista, późniejszy rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹⁵ Zob. *Travaux du laboratoire de psychologie experimentale de l'Université de Cracovie*, ed. par W. Heinrich, Paris–Cracovie 1926

¹⁶ Cecylia Bańkowska-Ostachiewicz-Trzcińska (1881–1943) – uczyła się w Wilnie i Moskwie, studiowała na Sorbonie, College de France, na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie i Uniwersytecie Jagiellońskim. Jej głównymi polami zainteresowania były filozofia i psychologia. Doktorat zatytułowany *Badania nad ostrością widzenia w bocznym widzeniu* napisała pod kierunkiem Władysława Heinricha (1919); fragmenty dysertacji ukazały się w *Travaux du laboratoire de psychologie experimentale de l'Université de Cracovie*, ed. par W. Heinrich, Paris–Cracovie 1926. Jako C. Bańkowska wydała *Note sur l'acuite de la percep-*

Maria Rosenblatt (Fredro-Boniecka)¹⁷, Maria Wędrychowska-Cyrus-Sobolewska¹⁸.

W 1928 roku Zuzanna Bier-Korngold wyjechała, bez zamiaru dłuższego pobytu, do Paryża. Zapisła się na studia w École Pratique des Hautes Études w Pracowni Psychologii Stosowanej, gdzie kształciła się pod kierunkiem Jeana-Maurice'a Lahy'ego¹⁹. Nie wiadomo, co dokładnie sprowokowało jej wyjazd, ale, jak notują niektórzy badacze biografii Bier-Korngold, z J.-M. Lahy korespondowała Józefa Joteyko²⁰, co być może przyczyniło się do jego popularności wśród Polaków, którzy stosunkowo licznie uczęszczali na jego zajęcia. W każdym razie Bier-Korngold odnalazła się w dziedzinie psychologii stosowanej. W Ecole Pratique des Hautes Etudes otrzymała dyplom w 1929 roku i wkrótce została tam zatrudniona. Zaczęła prowadzić badania w zakresie psychotechniki i ergonomii, które we Francji miały pionierski charakter. Już w 1930 opublikowała swój pierwszy artykuł z dziedziny psychotechniki *Organisation d'un service psychotechnique dans une usine de construction mécanique (Psychotechniczna organizacja pracy w fabryce inżynierskiej)*. Do 1939 roku ogłosiła trzynaście prac z tego zakresu²¹. W międzyczasie rozwiodła się z Syriuszem Korngoldem i uzyskała obywatelstwo francuskie. Ze względu jednak na szerzący się antysemityzm i konieczność zapewnienia sobie bezpieczeństwa, wkrótce zawarła aranżowane małżeństwo z biologiem, André Pacaudem, i została Suzanne Pacaud²².

tion visuelle dans la vision périphérique; później zajęła się zagadnieniami pedagogicznymi, publikując między innymi na łamach czasopisma „Młoda Matka” czy „Szkoła Powszechna”, zob. np. C. Bañkowska, *Zabawy dziecka jak objaw instynktu pracy*, a także C. Bañkowska, *Pierwsze dzieciństwo Marka*, Warszawa 1938; była także działaczką lewicową.

¹⁷ Maria Rosenblatt (Fredro-Boniecka) (1891–1958) – filozofka, psycholożka, historyczka sztuki i numizmatyczka. Przez wiele lat pracowała jako kustoszka Muzeum Narodowego w Krakowie, napisała wiele artykułów o gemmach i numizmatach.

¹⁸ Maria Wędrychowska-Cyrus-Sobolewska (1891–1920) – studiowała we Lwowie i Krakowie, pracę doktorską zatytułowaną *Badanie stosunku spostrzegania do odtwarzania* przygotowała pod kierunkiem Władysława Heinricha (1919), a jej obszerne fragmenty ukazały się już pośmiertnie – M. Wędrychowska-Cyrus-Sobolewska, *Les recherches sur le rapport a la perception et reproduction*, [w:] *Travaux du laboratoire de psychologie experimentale de l'Université de Cracovie*, ed. par W. Heinrich, Paris–Cracovie 1926; ponadto w „Ruchu Filozoficznym” cyklicznie ukazywały się notki jej autorstwa na temat brytyjskich periodyków filozoficznych.

¹⁹ Jean-Maurice Lahy (1872–1943) – francuski socjolog i psycholog zajmujący się głównie psychologią pracy.

²⁰ Józefa Joteyko (1866–1928) – psycholożka i pedagożka, współpracująca z Marią Grzegorzewską, prowadziła badania w Genewie, Paryżu i Brukseli, otrzymała habilitację na Uniwersytecie Warszawskim w 1927 roku.

²¹ Por. *Bibliographie de Suzanne Pacaud...* red. Ouvrier-Bonnaz i Annie Weill-Fassina, <http://www.octares.com/telechargements/90-suzanne-pacaud-de-la-psychotechnique-a-ergonomie.html> (stan z dnia 28.05.2016).

²² *Ibidem*, s. 115.

Udało jej się przetrwać II wojnę światową, choć niewiele wiadomo, co się wówczas z nią działo. Od 1945 roku zaczęły znowu ukazywać się jej publikacje. Zajmowała się nadal psychotechniką, wypadkami w pracy i ergonomią, ale jej nowym obszarem badawczym została kwestia starzenia się. W 1948 roku opublikowała *Le problème du vieillissement des aptitudes* (Pacaud 1948).

Suzanne Pacaud była członkinią wielu towarzystw naukowych, między innymi Société Française de Psychologie (była przewodniczącą w latach 1967–1968), Société d'ergonomie de langue française (pełniła rolę wiceprzewodniczącej), Société Française de Gérontologie (była wiceprzewodniczącą). Ostatnią opublikowaną przez nią pracą było *Le travailleur vieillissant: quelques réflexions sur ses difficultés mais aussi ses facilités d'adaptation au travail* (Starszy pracownik – refleksje na temat jego trudności i zalet w przystosowywaniu się do pracy; Pacaud 1975). Zuzanna Bier-Korngold – Suzanne Pacaud zmarła w 1988 roku.

Publikacje Zuzanny Bier-Korngold można podzielić na dwie grupy tematyczne: ergonomię z psychotechniką oraz starość. Prace napisane do wybuchu II wojny światowej dotyczą głównie sytuacji robotników. W tym okresie napisała takie prace, jak: *Contribution à l'étude de la dextralité* (Przyczynek do badań nad sprawnością; Korngold, 1934), *Contribution à l'étude sur la constance des sujets dans les efforts moteurs* (O robotnikach pracujących fizycznie; Korngold 1933), *Sélection des opératrices de machines comptables* (O obsłudze kas fiskalnych), *Rôle de l'intelligence dans le travail professionnel* (Rola inteligencji w pracy zawodowej; Korngold 1934) czy *Recherches expérimentales sur les causes psychologiques des accidents du travail* (Badania nad psychologicznymi przyczynami wypadków w czasie pracy; Korngold 1936).

To te publikacje ugruntowały jej pozycję we francuskiej psychologii. Bier-Korngold kładła duży nacisk na praktyczne aspekty badań psychologicznych, zdecydowanie sprzeciwiając się teoretykom. Twierdziła, że bez badań eksperymentalnych i bez własnych obserwacji badacza, a zwykle i wcielania się w rolę robotnika, badania nad ergonomią w środowisku pracy są, powołując się na słowa J.-M. Lahy'ego, niczym innym jak przepisywaniem recepty przed zbadaniem chorego²³. W jej opinii badania tego typu powinny mieć co prawda solidne podstawy teoretyczne, ale przede wszystkim powinny zasadać się na doświadczeniu. Testy powinny być weryfikowalne i szeroko zakrojone. Pacaud wskazywała na konieczność holistycznego ujęcia środowiska pracy, pokazując, że kolejne stanowiska pracy zazębiają się i wzajemnie na siebie wpływają, dlatego nie wystarczy

²³ Zob. Suzanne Pacaud (1902–1988) – *De la psychotechnique à l'ergonomie – L'analyse du travail en question*, red. Régis Ouvrier-Bonnaz i Annie Weill-Fassina, <http://www.octares.com/telechargements/90-suzanne-pacaud-de-la-psychotechnique-a-lergonomie.html>, s. 36 (stan z dnia 28.05.2016).

analiza jednego etapu produkcji czy świadczenia usług, ale należy przyjąć znacznie szerszą perspektywę. Jej zdaniem właściwe badanie stanowiska pracy powinno składać się z kilku etapów: zebrania wstępnych informacji, badania, przeprowadzenia wywiadów, bezpośredniej obserwacji oraz analizy błędów popełnionych na stanowisku pracy. Tylko takie podejście i całościowe ujęcie kwestii analizy pracy może przynieść oczekiwane efekty. Dane zbierane przez innych nie do końca są przydatne dla psychologa, bowiem nie poznaje on/ona całego spektrum sytuacji. Często takie podejście, w jej opinii, prowadzi do przypisywania przez badaczy zbyt dużego znaczenia samej statystyce, bez właściwej interpretacji danych, co jest chorobą studentów i młodych naukowców.

W opinii Bier-Korngold-Pacaud, organizując stanowiska pracy nie należy na pierwszym miejscu skupiać się na nowoczesnym wyposażeniu i kwestiach technicznych. Podstawą dobrej organizacji są wykwalifikowani robotnicy, którzy mają predyspozycje do pełnienia konkretnych funkcji. Bez odpowiednich kadr nawet zmodernizowane maszyny nie wpłyną znacząco na poprawę wydajności. Podstawą na każdym stanowisku jest odpowiednia osoba i dopiero na fundamencie z pracowników o właściwych usposobieniach i zdolnościach należy budować przedsiębiorstwa. Ponadto, jak wskazuje, każde stanowisko pracy wymaga swoistych uzdolnień – nie należy szukać pracowników z danej branży, ale skupić się właśnie na umiejętnościach. Wynika to z faktu, że różne osoby w tej samej firmie często mają zupełnie różne obowiązki, a z kolei pozornie niepowiązane ze sobą branże wymagają takich samych warunków. Jako przykłady podawała operatorów telefonicznych i maszynistów kolejowych, którzy muszą wykazywać się dużą wrażliwością na dźwięki i sygnały świetlne, a więc są to ze sobą zawody spokrewnione, podczas gdy zawodowy kierowca samochodowy i maszynista kolejowy, choć pozornie wykonują podobną pracę, to w rzeczywistości ich stanowiska wymagają innych uwarunkowań²⁴.

Po drugiej wojnie światowej Korngold powróciła do badań psychologicznych. Prowadziła eksperymenty związane z pracą na kolei, w centrach telefonicznych oraz pogłębiała analizy związane z wypadkami w pracy i ich przyczynami. Szczególne miejsce w jej studiach zajmowały takie kwestie jak zmęczenie, izolacja, konkurencja między pracownikami.

Zwykle Zuzanna Bier-Korngold-Pacaud kojarzona jest właśnie z badaniami na temat psychologii i ergonomii pracy. Wydaje mi się jednak, że z filozoficznego i społecznego punktu widzenia równie ważne, a nawet bardziej interesujące, są jej badania na temat starzenia się. Pierwsza publikacja Pacaud na ten temat pochodzi z roku 1948 i nosi tytuł – *Le problème du vieillissement des aptitudes* i poświęcona jest kwestiom zmian biologicznych i zdolności psychicznych w procesie starzenia się. Wydaje mi się

²⁴ *Ibidem*, s. 91.

to ciekawe z kilku względów. Przede wszystkim Pacaud prawdopodobnie jako pierwsza na świecie podjęła tę tematykę. Po wojnie we Francji było tylko 12% ludzi powyżej 65 roku życia, więc nie zajmowano się problemem starzejącego się społeczeństwa. Tymczasem prace Pacaud nie dotyczyły tylko zmniejszania się zdolności do pracy, ale także społecznego jej odbioru i roli rodziny w procesie starzenia się. Pacaud dowodziła, że kluczową rolę dla komfortu starzenia się odgrywa wykształcenie i szeroko rozumiana edukacja. Młodzi ludzie bez względu na wykształcenie mają dość podobną pamięć i zdolności adaptacyjne; zmienia się to po 40 roku życia. Pojawiają się pierwsze problemy z pamięcią, zamazywaniem się wspomnień, trudnością w uczeniu się i przypominaniu sobie nabytych niegdyś umiejętności, przy czym osoby lepiej wykształcone wolniej się starzeją i te procesy nie mają u nich dramatycznego przebiegu. Pacaud tłumaczy to tym, że przez dłuższy okres kształcenia się ludzie wytwarzają nawet nieświadomie zdolności mnemotechniczne i tworzą siatki pojęć, co ułatwia im poruszanie się w świecie, gdy są starsi. Osoby gorzej wykształcone i mniej uczące się mają analogicznie mniej rozwinięte te umiejętności i stosunkowo gorzej sobie radzą. Niebagatelna jest także rola środowiska, a zwłaszcza rodziny. Jej zdaniem proces starzenia się wolniej przebiega u ludzi, którzy nie są samotni i mają poczucie ciągłej przydatności dla rodziny. Wskazywała tutaj na niemal chorobliwe pragnienie przygotowywania posiłków dla całej rodziny, sprzątania czy podejmowania innych, nierzadko wyczerpujących prac, które rodzina zwykle chce zdjąć z barków starszej osoby. Pacaud pokazuje, że nie należy pozbawiać starszych osób obowiązków, bo – jej zdaniem – dzięki temu czują się one wciąż pomocne, przydatne społecznie, mają lepsze relacje z najbliższymi, wolniej przebiega u nich starzenie się i łatwiej znoszą swoje niedyspozycje.

Dziś myśl Pacaud wydaje się dość oczywista, ale w latach czterdziestych i pięćdziesiątych była prawdziwą nowością. W 1970 roku ukazuje się książka Simone de Beauvoir *Starość*, w której pisze ona o tabuizowaniu starości, braku badań na temat starzenia się i kulcie młodości – jakoby nie istniała starość, tylko mniejsza młodość, a istnienie starców neguje się, bojąc się ujrzeć w nich swoją przyszłość. Ponadto Beauvoir skonstatowała, że należy dbać o swoje zdrowie psychofizyczne oraz czytać, aby spowolnić proces starzenia się. Publikacja Simone de Beauvoir okazała się swego rodzaju rewolucją i temat starzenia się przedostał się do debaty publicznej. Warto jednak dodać, że Pacaud prowadziła badania w tych kwestiach ponad 20 lat wcześniej niż Simone de Beauvoir i autorka *Drugiej płci* powoływała się na wyniki jej analizy.

Współcześnie tematy poruszane przez Pacaud wydają się dość dobrze zbadane. Ze względu na kapitalistyczny ustrój i rozwój korporacji znacząco rozwinęły się badania na temat wydajności pracowników i odpowiedniego środowiska pracy. Należy jednak zauważyć, że nie wszyscy

pracownicy mają zapewnione minimalne warunki dobrej pracy, do czego Pacaud przywiązywała wagę, mówiąc nie tylko o wydajności, ale i o etyce – zmniejszeniu wypadków w pracy i zdrowiu pracowników. Należy podkreślić, że dla Pacaud w centrum znajdował się człowiek i to wokół niego miało być budowane nowoczesne przedsiębiorstwo z uwzględnieniem jego rytmu życia i wrodzonych predyspozycji oraz nabytych umiejętności. Interesujący wydaje się także polski wątek w rozwoju ergonomii. Za twórcę pojęcia i głównego przedstawiciela współczesnej ergonomii uchodzi Wojciech Jastrzębowski²⁵, który wydał *Rys ergonomii czyli nauki o pracy, opartej na prawdach poczerpniętych z Nauki Przyrody* (1857). Jednak badania na ten temat rozwinęły się dopiero w XX wieku. Prace na temat ergonomii i psychotechniki po Suzanne Pacaud prowadził między innymi Kennet Frank Hywel Murrell, który w 1966 wydał klasyczny podręcznik do ergonomii: *Ergonomics: man in his working environment*. Kwestie wypadków na kolei były wielokrotnie poruszane, ale prawdopodobnie najlepiej zbadał je Kunie Hashimoto, japoński badacz fizjologii i ergonomii, który studia w tym zakresie prowadził w połowie lat sześćdziesiątych XX w. Z względu na rozwój techniki, ergonomia i badania z nią związane wciąż są prowadzone, również w naszym kraju. Wśród polskich uczonych zajmujących się tą problematyką wymienić można Iwonę Garbarek, która opublikowała między innymi w roku 2009 artykuł: *Ergonomia środków transportu – rzemiosło, nauka, sztuka*.

Podobnie kwestia starzenia się społeczeństwa przyczyniła się do rozwoju badań w tej dziedzinie. Polacy są jednym z najszybciej starzejących się społeczeństw w Europie, być może stąd popularność tego tematu wśród badaczy. W 2015 roku ukazała się *Psychologia starzenia się i starości* autorstwa Stanisławy Steuden, kilka lat wcześniej, w roku 2006, monografia *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich* pod redakcją Jerzego Kowaleskiego i Piotra Szukalskiego.

Zważywszy na dorobek Zuzanny Bier-Korngold, dziwi, że żaden z jej artykułów nie został przetłumaczony na język polski i że nie jest ona w Polsce znaną postacią. Mimo upływu czasu stale obecna jest w światowej literaturze, powołują się na nią między innymi Richard Hays Williams, Clark Tibbitts i Wilma Donohue w *Process of Aging: Social and Psychological Perspectives* (2008), Robert R. Locke w *The Collapse of the American Management Mystique* (2006), Paul Tournier w *Learn to Grow Old* (2012) czy w literaturze z lat 80. James E. Birren, Maurice Maroi w *Aging: a Challenge To Science and Society*. We Francji wznowiono jej publikacje i wydano monografię z antologią na jej temat: *Suzanne Pacaud (1902–1988) – De la psychotechnique à l’ergonomie. L’analyse du travail en question* pod

²⁵ Wojciech Jastrzębowski (1799–1898) – polski przyrodnik, botanik i zoolog, uchodzący za twórcę pojęcia ergonomia.

redakcją Régis Ouvrier-Bonnaz i Annie Weill-Fassina. W Polsce jej prace nie są znane. Jedynie w roku 1965 w „Studiach Demograficznych”²⁶ wspomniano jej badania na temat roli ludzi starszych w nowoczesnej rodzinie. Tymczasem Suzanne Pacaud wielokrotnie odwiedzała Polskę, głównie ze względu na rodzinę, która tu pozostała, i podkreślała swoje polskie korzenie, a o Krakowie, mieszkając w Paryżu, mówiła, że to najbardziej romantyczne miasto na świecie²⁷. Wydaje się, że warto, aby polska nauka zapoznała się z jej dorobkiem naukowym.

Badania, w ramach których powstał niniejszy artykuł, zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach grantu *Filozofki na Uniwersytecie Jagiellońskim 1897–1967. Myśl i biografia* o numerze 2012/07/N/HS/00872.

From Zuzanna Bier-Korngold to Suzanne Pacaud, that is about intellectual fortunes of Polish Jewess

Summary

This article presents Zuzanna Bier-Korngold's biography and thought. She was a philosopher and psychologist who emigrated to France in the 1920s and then became Suzanne Pacaud. In the field of philosophy she was dealing with the theory of art and in the field of psychology she conducted research in psychotechnic, ergonomics and ageing. Her biography and scientific life is interesting because of several reasons. First of all, she could not develop her career because of discrimination based on sex and race (she was a Jewess). Fortunately, she decided to move to France, where she achieved a significant success. Her life and works are unknown in Poland and her texts have not been translated into Polish.

Keywords: ergonomics, work, aging, Jews, Polish psychology.

Słowa kluczowe: ergonomia, praca, starzenie się, Żydzi, polska psychologia.

Bibliografia

- Beauvoir S. de (2011), *Starość*, tłum. Z. Styszyńska, Warszawa.
- Garbark I. (2009), *Ergonomia środków transportu – rzemiosło, nauka, sztuka*, „Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej. Transport”, z. 71, s. 57–73.
- Korngold S. (1933), *Contribution à l'étude sur la constance des sujets dans les efforts moteurs*, „Travail Humain”, t. I, n° 2, s. 186–190.

²⁶ „Studia Demograficzne” 1965, nr 7, s. 16.

²⁷ Zob. Suzanne Pacaud (1902–1988) – *De la psychotechnique à l'ergonomie – L'analyse du travail en question*, red. Régis Ouvrier-Bonnaz i Annie Weill-Fassina, <http://www.octares.com/telechargements/90-suzanne-pacaud-de-la-psychotechnique-a-lergonomie.html> s. 74 (stan z dnia 28.05.2016).

- Korngold S. (1934a), *Contribution à l'étude de la dextralité*, BINOP, 1, 1–8.
- Korngold S. (1934b), *Rôle de l'intelligence dans le travail professionnel*. CR de la VIIIe Conférence internationale de psychotechnique à Prague, s. 2–3.
- Korngold S., Lahy J.-M. (1931), *Sélection des opératrices de machines comptables*, „L'Année psychologique”, t. XXXII, s. 131–149.
- Korngold S. Lahy J.-M. (1936), *Recherches expérimentales sur les causes psychologiques des accidents du travail*, „Publication de Travail Humain”, Série B, n° 1.
- Le-pa (1936), *Walczymy o numerus clausus dla żydów*, „Samodzielność” nr 21, s. 1.
- Pacaud S. (1948), *Le problème du vieillissement des aptitudes. Premier cycle de recherches*, C.R. des trois journées pour l'étude scientifique du vieillissement de la population. Fasc. III, Paris, s. 60–73.
- Pacaud S. (1975), *Le travailleur vieillissant: quelques réflexions sur ses difficultés mais aussi ses facilités d'adaptation au travail*, [w:] A. Laville, C. Teiger, A. Wisner, *Âge et contraintes de travail*, Paris, s. 115–117.
- Stopka K., Banac A., Dybiec J. (2000), *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków.
- Staudena S. (2016), *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa.
- Kowaleski J., Szukalski P. (red.) (2006), *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, Łódź.
- „Studia Demograficzne” 1965, nr 7.
- Heinrich W. (ed.) (1926), *Travaux du laboratoire de psychologie expérimentale de l'Université de Cracovie*, Paris–Cracovie.
- Zbiory Archiwum Narodowego w Krakowie, Sprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego 1922 –w sprawie numerus clausus dla studentów Żydów, sygn. StGKr 54 L.1682/pr/22.
- Zbiory Archiwum Narodowego w Krakowie, Księgi metrykalne za rok 1902, StGKr1187.

Netografia

- Muszczyński L. (2014), „Numerus clausus” protoplastą parytetów, „Myśl.pl”, nr 30 <http://www.mysl24.pl/spoleczenstwo/1823-numerus-clausus-protoplasta-parytetow.html> (stan z dnia 24.05.2015).
- Suzanne Pacaud (1902–1988) – *De la psychotechnique à l'ergonomie – L'analyse du travail en question*, ed. Régis Ouvrier-Bonnaz, Annie Weill-Fassina, <http://www.octares.com/telechargements/90-suzanne-pacaud-de-la-psychotechnique-a-ergonomie.html> (stan z dnia 28.05.2016).